

Olimov Temir Hasanovich

Buxoro davlat pedagogika instituti dotsenti,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

ILMIY TADQIQOT ISHI BILAN SHUG'ULLANUVCHILARDA ZAMONAVIY TA'LIM VOSITALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya: ushbu maqolada ilmiy tadqiqot ishi bilan shug'ullanuvchilarda zamonaviy ta'lim vositalaridan samarali foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish, maqsadi va vazifalari bilan mavzuni tanlash o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligi haqida fikr yoritilgan.

Kalit so'zlar: ilmiy tadqiqot, zamonaviy, ta'lim, vositalar, foydalanish, ko'nikma, shakllantirish, ilmiy izlanish, ilmiy metodlar, ijtimoiy taraqqiyot, vazifa, yechim.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННЫХ СРЕДСТВ ОБУЧЕНИЯ У ЗАНИМАЮЩИХСЯ НАУЧНО- ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ РАБОТОЙ

Аннотация: В данной статье прослеживается неразрывная связь между формированием навыков эффективного использования современных образовательных средств, целью и задачами, а также выбором предмета у лиц, занимающихся научно-исследовательской работой.

Ключевые слова: научное исследование, современность, образование, инструменты, использование, умение, формирование, научное исследование, научные методы, социальный прогресс, задача, решение.

FORMATION OF SKILLS FOR THE EFFECTIVE USE OF MODERN LEARNING TOOLS FOR THOSE ENGAGED IN RESEARCH WORK

Annotation: This article traces the inextricable connection between the formation of skills in the effective use of modern educational tools, goals and objectives, as well as the choice of subject for persons engaged in research work.

Keywords: scientific research, modern, education, tools, use, skills, formation, scientific research, scientific methods, social progress, task, solution.

O'qitish vositalari bu moddiy olam, tevarak-atrof va tabiiy obyektlar, shuningdek, inson tomonidan o'quv – tarbiyaviy jarayonda axborot olish, pedagog va o'qituvchilar faoliyatida o'z oldiga qo'ygan va o'qitish, tarbiyalash va rivojlanish uchun qo'llaniladigan qurol sifatida yaratilgan sun'iy obyektlar hisoblanadi.

O'qitish vositalari, shu bilan birga, ularning mazmun, uslub va tashkiliy shakllari loyihalashtirilgan o'quv – tarbiyaviy jarayonning tarkibiy bo'limlaridan biridir. Mazkur holat har bir o'quv – tarbiya muassasasining eng muhim tarkibiy xususiyatidir. Pedagogik fani va amaliyotida qo'llaniladigan turli – xil moddiy o'qitish vositalari hozirgi paytda joriy qilingan tizimlarning harakatlanishi, qayta qurilishi va bir-biri bilan bog'liqligini nazarda tutgan holda boshqa tarkibiy qismlarga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, yangi axborot texnologiya vositalarining yetarli darajada keng qo'llanilishi malum jarayonni loyihalashtiradi, tadqiqot olib borishda an'anaviy dars bilan chegaralanib qolmasdan, ta'lim oluvchilarning turli mustaqil faoliyatini (yakka tartibda yoki guruh bo'lib) nazarda tutgan uslublarni o'qitish mazmuni va maqsadi u yoki bu o'zgartirishlarni inobatga olib kiritish samarali natijalar beradi. Aynan yangi

vositalar va texnikaviy yutuqlarning paydo bo'lishi o'quv dasturlariga ta'lim oluvchilar ongiga oldin yetib borishi qiyin bo'lgan mavzularni kiritish imkoniyatini yaratadi.

Bugungi kunda ta'lim oluvchilar o'z ijodiy potentsialini namoyon qilish, tabiatdan berilgan istedod va qobiliyatlarni rivojlantirish, yangi texnika va texnologiyalarini egallash borasida real imkoniyat mavjud. Shunday qilib, didaktikaning kategoriya apparatida moddiy vositalar (ish qurollari) maqsad, mazmun, usul hamda o'qitishning tashkiliy shakllari bilan birgalikda mustaqillik xususiyatiga ham ega. Ijtimoiy hayotning har bir sohasida yuz berayotgan texnologiyalashtirish munosabati bilan o'quv – tarbiyaviy faoliyatda o'qitish vositalarining ahamiyati ortib bormoqda. Muammolarga oid olib borilayotgan tadqiqotlarda ikki asosiy yo'nalish: pedagogik va injenerlik nuqtai nazarini bor. Pedagogik yondashish o'quv jarayonida turli xil didaktik maqsadlar, birinchi navbatda, atrof muhitni tasvirlash, ta'lim oluvchilarning turli xil o'quv o'rganish faoliyatini tashkil qilish, o'qituvchining nazorat qilish va to'g'rilash, o'quv tarbiya va yo'naltiruvchi funksiyalarini amalga oshirishga asoslangan.

O'z navbatida har bir guruhga aniq asoslarga ko'ra klassifikatsiya qilinishi mumkin. Masalan: modellar a) originalni almashtirish usuli bo'yicha – moddiy va ideal (o'ylash, belgilash; ramziy) b) obyektivning ichki tashkillashtirish (strukturali, funksional va aralash)

a) funksional yo'nalishda (namoyish qilish, tarqatma)

b) predmetni aks ettirish usullari bilan (xarakterli, harakatsiz tekkislik, hajmli, aralash)

d) shartli vositalar bilan predmet va hodisalarni taqdim etuvchi o'qitish vositalari - so'zlar, belgilar, grafiklar) o'z ichiga matnli jadval, sxema, grafik, diagramma, reja, xarita o'quv manbalari - darslik va o'quv qo'llanmalari, masalalar to'plami, mustaqil ishlar uchun qo'llanma, didaktik material va boshqalar)larni oladi.

Turli xil axborot muhitlar, masalan, telekommunikatsiyalarni alohida ajratib ko'rsatish kerak (elektron pochta, elektron konferensiya, axborot resurslari, multimedia tizimi), bular tom manoda o'qitish vositalari emas, lekin o'ziga xos bo'lgan muhitni yaratadilar. Bu muhit aniq texnologiyalar qo'llanilgan holda ta'lim oluvchilarning intellektual rivojlanish va bilish jarayonini tashkil etish uchun xizmat qiladi. Bunday klassifikatsiya rivojlanish omillarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan, shu bois u o'qitish vositalarining yangi turlari paydo bo'lganda ularning klassifikatsion belgilarini aniqlashga imkon beradi. Shunday qilib berilgan klassifikatsiya ancha keyin paydo bo'lgan o'qitish vositalari: video yozuv, o'xshatib taqlid qilish trenajeri va boshqalar berilgan klassifikatsiyada o'z o'rnini topdi.

O'qitish vositalar tizimini shakllantirish nafaqat o'qitish vositalarini turli xil belgilarini aniqlash klassifikatsiya qilish emas, balki ularni funktsiya va xususiyatlari haqidagi bilimlarini ham tahlil qilish sanaladi.

Didaktik xususiyatlar – belgilar, o'qitish vositalarining boshqalardan farq qiluvchi tomonlari, didaktik funksiyalarni namoyon qilayotgan xususiyatlari faqat o'qitish vositalarigagina xos bo'lgan potentsial imkoniyatlarni aks ettiradi.

Didaktik imkoniyatlar o'quv – tarbiyaviy jarayonda qo'llaniladigan vosita sanaladi va didaktik xususiyat bilan didaktik funktsiya o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in bo'lib xizmat qiladi.

«Didaktik xususiyat» va «Didaktik imkoniyat» tushunchalarining yaqinligi sababli pedagogik adabiyotda ular ajratilmaydi.

O'qitish vositalarining didaktik funksiyalari turlicha bo'lishiga qaramasdan ularning hammasi umumiy xususiyatga ega; xususan:

– o'quv axborotni qabul qilishda tushunib yetishi va idrok taminlovchi ko'rgazmalik, tushuncha va tasavvurni shakllantirish;

– o'qitish vositalari axborot (bilim)ning bevosita manbasidir, boshqacha qilib aytganda, aniq axborot (bilim)ning egasidir;

– kompensatsiyalash, o'qitish jarayonini yengillashtiruvchi, maqsadga eng ham kuch, vaqt va sog'liq sarflab erishishga yordam beruvchi, namoyishlar va mustaqil ishlarni tashkil qiluvchi funktsiya;

– adaptivlik, o'qitish jarayonini bo'lib o'qitishda moyillikni taminlashga yo'naltirilgan, namoyish va mustaqil ishlarni tashkillashtirish, ta'lim oluvchilarning yoshlariga

xos bo'lgan xususiyatlarini mazmun bilan mutanosibligi, bilim egallash ketma-ketligini taminlash;

– Integrativlik, obyekt yoki hodisani bir bo'lak yoki ayrim qismlar sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Bu funksiya o'qitish vositalaridan kompleks foydalanishda amalga oshiriladi, bundan tashqari axborot texnologiyalari vositalarni qo'llashga xizmat qiladi.

Umumiy funksiyaga bundan tashqari aniq turlarning faoliyati xarakati, operatsiya va qo'yilgan uslubiy maqsadlarga erishishni taminlashga yo'naltirilgan instrumental funksiyalar kiradi. O'quv vositalarining hamma funksiyalari bir-biri bilan bog'liq va o'quv tarbiyaviy jarayonga o'zining har tomonlama ta'sirini o'tkazadi.

Yuqorida biz o'qitish vositalarining umumdidaktik nuqtai nazardan klassifikatsiya qilinishini takidlab o'tdik va atigi bitta, biroq eng muhim belgilaridan biri sanalgan atrof - muhit predmetlarini aks ettirish usuli bo'lgan umumdidaktik funksiyalari bilan tanishib chiqdik. Endi esa ajratib ko'rsatgan o'qitish vositalari guruhlarining tavsifnomasi xususida so'z yuritamiz:

O'quv modellari, mulyajlar, maketlar. Modellar tabiiy obyektlarning sun'iy ko'rinishi bo'lib, ularning muhim sifatleri, aloqalari va munosabatlarini qayta takrorlaydigan o'quv ko'rgazmali qo'llanmalar hisoblanadi. Original obyekt (mikro va makro obyektlar) xususiyatlarini ko'rsatishda shartlilik (ramziylik)ka amal qilinadi, razmerni kattalashtirish yoki kengaytirish orqali obyekt qurilmasi sxema tarzida aks ettiriladi. Modellarning eng keng tarqalgan tipik turlari bu moddiy (predmet) modellardir. Modellar o'z hajmiga ega yoki tekis modjellarga bo'linadi. Ularning oralig'ida relief jadvallar joylashgan. Mulyaj va maketlar atrof-muhit hodisalari predmetlarning tashqi belgi va xususiyatlarini o'rganishda qo'llaniladi. Modellar o'rganilayotgan obyektlarning ichki qurilmasi va harakatlanish tamoyili, mashina va mexanizmlarning kinematikasini o'rganilayotgan vaziyatlarda boshqa aloqalar va munosabatlar mazmunining ham o'rganilishiga imkoniyat beradi.

Ta'lim oluvchilarga taqdim etiladigan model va mulyaj (maketlar)lar ham xuddi tabiiy obyektlar singari demokratsion va tarqatma qo'llanmalarga bo'linadi. Turli xil modellarni loyihalashtirishda bu turdagi o'qitish vositalarining funksiya va didaktik imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda umumiy pedagogik-ergonomik talablarni ilgari surish mumkin, ya'ni, axborotlashgan, o'quv jadvalini faoliyatning aniq usullariga adekvantlik (o'rganish, qabul qilish plakat, sxema, diagramma, grafik va boshqalar) aniq bir tushuncha, ko'nikma va bilimlarni shakllantirishda qo'llaniladigan tekis moddiy o'qitish vositasidir. O'quv jadvali aniq va ko'rgazmali holda o'rganilayotgan obyekt haqida ilmiy axborot beradi. Jadvallar turli xil bo'ladi. Kompozitsion – rasm va fotosuratlar;

Grafikli: (chizma, diagramma, sxema va boshqalar);

Belgili – ramziy formula, harf va so'zlar bilan ifodalanuvchi. So'nggi paytda elektrlashgan jadvallar keng qo'llanilmoqda, ya'ni, stendlar, xavfsizlik oid texnikalar.

O'qitish vositalari orasida oxirgi paytda eng ko'p qo'llanilayotgan vositalar – bu plakatlardir. Plakatlar - quyidagi talablarga javob berishi shart.

– plakatning mazmuni o'rganilayotgan mavzuga oid bo'lishi;

– plakatda ifoda etilgan chizma yetarli darajada katta va uzoqdan ham ko'ra olish imkonini berishi kerak;

– plakatdagi obyektlar tabiiy holatlarida ko'rsatishi shart;

– plakatda tasvirlangan chizmalarning qismlari masshtab mutanosibli asosida berilishi kerak;

– eng e'tiborga loyiq qismlar alohida (boshqa) rang bilan ajratib ko'rsatilishi lozim.

Ekran va ekran – tovushlik o'qitish vositalari

Hozirgi zamonda juda keng tarqalgan o'qitish vositalaridandir. Bu o'qitish vositalariga qo'yilgan talablar eng avvalo ularning mavzuga oid, ikkinchidan, sifatli bo'lishidir.

So'nggi yillarda o'quv filmlari ishlab chiqarilmay qo'ydi. Ularni o'rnini o'quv video yozuvi, informatsiyani aks ettiruvchi ekran – tovushli vositalari kino, radio, televidiniya, videofilm va diopozitivlarni.

Video yozuvini qancha lozim bo'lsa, shuncha marta takrorlanish mumkin, vaqt ko'rsatkichi asosida kerakli informatsiyani yozish mumkin. Videokamera yordamida yozib olish juda katta imkoniyatni ochib beradi. Kelajakda o'qituvchilarni tayyorlash va ular malakasini oshirish maqsadiga xizmat qiluvchi video yozuvi tizimlari chiqiladi.

Kamolotga erishgan, har tomonlama rivojlangan avlodni tarbiyalash jarayoni uning doimiy, muntazam, izchil va tizimli ravishda tarbiyalashni taqozo etadi. Bu yo'lda kasbiy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini takomillashtirish, fundamental, kasbiy fanlar singari g'oyaviy mazmuni talabalarga, yangi jamiyatning har bir mutaxassisiga zarur bo'lgan ijtimoiy dunyoqarashni shakllantiruvchi tasavvurlar zahirasini hosil qilishi lozim bo'lgan ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitishga yangicha yondashuv asosida axloq malakalarini hosil qilish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Olimov, T. H. (2019). SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS OF HIGHER EDUCATION. *Theoretical & Applied Science*, (12), 662-665.
2. Olimov, T. H. (2020). The image of a modern teacher in the formation of civic culture among future highly educated specialists. *Pedagogical skill-Bukhara*, 5.
3. Olimov, T. H. (2019). Development issues of civil society and culture in the work of Eastern thinkers. *Pedagogical skill-Bukhara*, 2.
4. Olimov, T. H. (2016). Formation of self-awareness in youth. *Social and humanitarian sciences in the educational system.-Tashkent*, 4.
5. Olimov, T. (2020). BO'LAJAK OLIY MA'LUMOTLI MUTAXASISLARDA FUQAROLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM YO'NALISHLARI. *FAN, TA'LIM VA AMALIYOTNING INTEGRASIYASI*, 1(1), 20-27.
6. Xolboyeva, G., & Olimov, T. (2023). O 'SMIRLAR MA'NAVIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Ilm-fan va ta'lim*, 1(7).
7. Xolboyeva, G., & Olimov, T. (2023). O 'SMIRLARDA STRESSLI VAZIYATLARDA KOPING XULQ-ATVOR STRATEGIYALARI NAMOYON BO 'LISHINING IJTIMOY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Ilm-fan va ta'lim*, 1(7).
8. Olimov, T. THE ROLE OF NATIONAL SPIRITUALITY AND VALUES IN THE DEVELOPMENT OF CIVIL CULTURE IN FUTURE SPECIALISTS WITH HIGHER EDUCATION.